ВИЯН ЛИЙЖЕ МАРИЙСКИЙ АССР-ын XX ИДАЛЫКШЕ!

Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

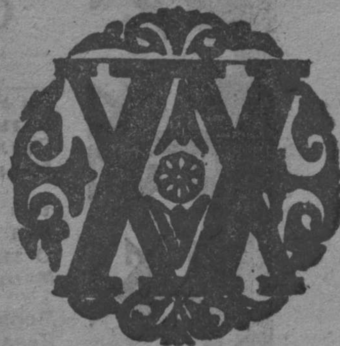

Ямде лий

ВЛКСМ Маробком орган
АДРЕС: Йошкар-Ола, Маяковский, 49.

№ 25 (706) | 1941 ий 21 июнь | Шуматкече

XX ИДАЛЫК

Таче Марийский Автономный Советский Социалистический Республикысе шемер-шамыч шке автономийыштын 20 идалык юбилейжым пайремлат. Тиде 20 ийлаште Марийский АССР-се шемершамыч Ленин-Сталин партийын вуйлатымыже дене чыла фронтыштат пеш кугу сеҥымаш-шамычым ыштеныт. Ленин—Сталин партийын вуйлатымыже дене Советский Союзын великий братский ешыштыже, тудо коммунизмын вершинышкыже кая.

Революций деч ончыч ӱдрамаш-шамыч коклаште улыжат 2 процент а пӧр'еҥ-шамыч коклаште 16 процентше грамотный лийыныт, шемер-шамычын икшывышт средний образований нерген шоналтенат кертын огытыл гын, кызыт всеобщий обязательный начальный обучений эртаралтеш, сельский верлаште семилетний обучений да олалаште десятилетний обучений успешно шукталт шога. Кугу еҥ-шамыч коклаште неграмотность пытаралтеш.

Марийский республика сплошной грамотностьян республика лийын шога. Республикысе школлаште 100 тӱжем утла йоча тунемеш.

20 ий жапыште калык образований пашаште кугу сеҥымашым ыштыме. Республикыште кум высший учебный заведений, ятыр техникум, средний ден НСШ-шамыч улыт.

Ынде марий калыкын шке литературжо, шке искусствыжо уло. Нуно кечын вияҥыт. Самырык писатель, поэт, артист да музыкант-шамыч кадр ятыр кушкыныт. Марий йылме дене лу дене газета, журнал-шамыч, шӱдӧ дене книга-шамыч лукталтыныт.

Сталинский Конституцийын волгыдо кечыже йымалне мемнан пиалан йоча-шамыч веселан илат. Республикысе йоча-шамычлан тиде 20 ийлаште ятыр стадионым, йоча технический станцийым, пионер пӧртым ыштыме. Кеҥежым йоча-шамыч пионерский лагерьлаште, санаторийлаште канат, тушто тӱрлӧ пашалан тунемыт. Нунылан тушто чыла условий ыштыме. 1934 ий гыч республиканский пионерский лагерь— „Таир" пашам ышта. Тиде лагерьыште кызыт марте 5000 наре йоча каненыт. Тений тушто 600 йоча канен лектыт. Нине чылажат Ленин-Сталин партийын да лично великий Сталинын вуйлатыме дене лийыныт. Садланак вет марий калык Сталин йолташлан возымо шке письмаштыже тыге мура:

Сталин—шочмо ачана,
Сталин—илыш кечына,
Тудым калык чот акла,
Шке шинчаж гаяк сакла.
Илышна пиалан,
Сталин нӧлтыш кумылнам
Эн родной Сталинлан
Лийже поро сай салам!

Марийский Автономный Советский Социалистический Республика пашазе ден кресаньык-шамычын социалистический государствыже улеш.

Марийский АССР Конституцийын 1 статьяже.

Марийский калыкын Автономный областьшым образоватлыме нерген

Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет ден Калык Комиссар-шамыч Советын

ДЕКРЕТШЕ

Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет ден Калык Комиссар-шамыч Совет пунчалыт:

1. Марийский калыкын Автономный областьым образоватлаш.

2. Граница-шамычым установитлымашым да автономный область нерген положенийым вырабатыватлымашым интересованный улшо национальность-шамычын представительыштын да интересованный улшо губернский исполнительный комитет-шамычын представительыштын участвоватлымышт дене национальность-шамыч паша дене Калык Комиссариатын, Внутренний паша Калык Комиссариатын да Земледелий Калык Комиссариатын представительышт составан комиссийлан поручитлаш.

3. Шке пашажым кӱчык срокышто пытараш комиссийым обязатлаш.

4. Комиссийым созватлаш Национальность-шамыч паша дене Калык Комиссариатлан поручитлаш.

Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Председатель М. КАЛИНИН.

Калык Комиссар-шамыч Совет Председатель В. УЛЬЯНОВ (ЛЕНИН).

1920 ий 4 ноябрь.

Туристский кеҥежда тӱҥалмаш дене тендам саламлем, шергакан, йӧратыме йоча-шамыч, экспедицийым сайын эртараш желатлем.

И. ПАПАНИН.

47

Сталин йолташлан марий калык деч письмо гыч

Эн мудрый вождь! Салам, йӧратыме таҥ Сталин
Кутырнена ме тый денет пиал нерген
Пиал дене темше калык таче мутым налын,
Марий шемер ойла тӱня шемерын вождьшо ден.

Тый дечет кажне часыште лектеш усталык,
Ача гаяк ончен-куштет да туныктет мемнам.
О тый, кугу творец, великий Сталин,
Мемнан деч нал эн шокшо саламнам.

Марий республикна чиен пайрем вургемым,
Кечан сай кечыште ор"еҥ гай тӱзланен,
Чиҥчаҥше капше, рвезе тӱсшӧ волгыдемын,
Йолга шиянгын, чот моторланен.

Тау тылат, тау великий гений Сталин!
Кужун, кужун тый иле, чот йӧратыме ача!
Мемнан эре лектеш талант, кугу усталык,
Тылат ӱшандарен ме ойлена, кугу ача!

Илат колхозник-шамыч веселан, улан.
Пасу шӧртнялге шурным шочыкта мемнан.
Почат амбарым—туто шурно темыч шыҥ.
Колхоз вӱташте—тӱрлӧ вольык ынде лыҥ.

Кумда пасушто шӧртньӧ шурным авалталын,
Тӱред кая кугу комбайн куатлын, талын.
Колхоз-влакна „Аврора“, „Смена“, „У жера“
Республик мучко нуно чапым йыр шарат.

Кугу пайремым кумыл нӧлтын пайремлен,
Родной учитель Сталин, мудрый ачана,
Алал мутна ден уло йӱкын саламлен,
Эн чапле мурым тыланет ме мурена:

Сталин—шочмо ачана,
Сталин—илыш кечына,
Тудым калык чот акла,
Шке шинчаж гаяк сакла.

Рӱжген мӱм погышо тӱшка ешан мӱкш семын
Мемнан йоча-влакна тунемыт куанен.
Мыняр учитель-влакын оҥышт йылгыжеме
Элнан кугу наградыж дене чот йолген.

Йога студент-влак толкын тӱрлӧ институтыш,
Кая чинчаҥгын кажне кече, кажне час, минут.
Кушкеш мемнан усга ученый кадр тутыш,
Кылдалт келшен шогат учений дене труд.

Марий дек Пушкин шӧртньӧ муг ден толын,
И Лермонтов марла ойла йоҥгалт.
Кугу идей ден смелый шӱмышт тутыш шолын
Мемнан ден Горький, Маяковский мутланат.

Конден пеледыш гай сылнемут аршашым,
Поэт, писатель-шамыч кушкыт талантан.
Пагалыме лийын, йыр шарлен мемнан коклашке,
Шӱмеш логалын пӱсӧ йылмыж ден Шкетан.

Мемналан пуышыч пиалын ший сравочшым,—
Пӧр'еҥ ден ӱдрамаш ме тӧр права ден кучена.
Чылан ик тӧр ме улына Октябрьын шочшо,
Тылат, родной ача, таум каласена.

О илыш кече! Тый, Сталин шӱмбел!
Тылат верч куаныш марий калык эл.
Кечан Конституцийын тул дене ырен,
Маробласть республикышке савырнен.

Кугу деч кугу да ушан деч ушан,
Тӱжем ийлан ончыко рашак ужшан
Улат калыкланже эл шерге йочгаш,
Тылат верч мемнан илышна пеледмаш!

Вождьна, шӱмбелна, салам лийже тылат
Вождьна, шӱмбелна, моктымашна тылат
Вождьна, ачана, тау лийже тылат!
Вождьна, кечына, шуко курым тылат!

Родиным аралаш изинекак ямдылалт кушса

Мемнан социалистический родина кумда да виян. Тудын недрыштыже кугу поянлык аралалтеш.

Ленин - Сталин партийын вуйлатымыже дене калык у социалистический обществым ышта. Мемнан родной Йошкар Армий Советский Союзысо калык-шамычын мирный трудыштым, Великий Октябрьский революцийын сеҥен налмыжым пеҥгыдын арала.

Орденоносец В. П. Бусыгинланаг родиным аралаш честь логалын. Тудо Безымянная кӱкшака верыште Родина верч, пиалан колхозный илыш верч, калык-шамыч вождь великий Сталин верч илышым чаманыде кучедалын.

— Бусыгин йолташ, тушманын пулеметшым пытаре! — лейтенант Ратников цепь дене кӱчык приказым пуа. Тиде приказым шуктымаш гыч тудын героический пашаже тӱҥалеш. Бусыгин чыла приказымат честно шуктен толын. Ик гана Бусыгинын корным ончыктен наҥгайме часть „Ура“ кычкырен Заозерная кӱкшака верыш наступатлен. Тиде часть кӱкшака верыш нигӧ деч ончыч кӱзен шуын. Но кенета Бусыгин деч кок-кум метр тораште снаряд пудештын. Тудо йӧрлын да рок дене уралтын. Тыге шарныде ятыр киен. Тыгай эпизод тудын дене ятыр гана лийын.

Мужество ден отвагым ончыктымыжлан правительство Бусыгиным „Красное Знамя“ орден дене наградитлен.

— Мый ончыкыжат шке элым героически аралаш тӱҥалам; — манеш Бусыгин йолташ.

Мемнан орденоносецна-шамыч: снимкыште (шола гыч пурлашке) М. Х. ХАРИТОНОВ, А. И. БЕЛЯЕВ, А. Н. ВЕРШИНИН, А. С. НОВОСЕЛОВА, А. В. ОРЛОВ, Н. М. БАРЦЕВ, П. Я. НИКОЛАЕВ, Г. С. ИГОШИН, В. К. МАРЫШЕВ, А. И. ЯРАНЦЕВА.

Фото С. Чуршуковын.

Марийский АССР-лан 20 ий

Марийский АССР Верховный Совет Президиум председатель Т. КАВАЛЕРОВ

Таче Марийский АССР-ысе шемер-шамыч шке автономийыштын 20-шо идалыкшым пайремлат.

Советский власть ийлаште мемнан республикысе шемер - шамыч Ленин—Сталин партийын вуйлатымыже дене, великий русский калыкын полшымыжо дене озанлык ден культурный строительствын чыла областьыштат пеш кугу сеҥымаш-шамычым ыштеныт.

Октябрьский революций вашеш мемнан республикнан территорийыштыже 4 полукустарный янда завод, канифольно-скипидарный завод, Юрино селаште икмыняр кустарный кожевенно-рукавичный мастерской да Звениговский затон пелен ик судоремонтный завод гына ыле.

Сталинский пятилетка-шамыч ийлаште гына Марийский АССР-ысе промышленностьыш 195,6 миллион теҥгем пыштыме. 45 у предприятийым ыштыме да пашашке шогалтыме. Нунын коклаште Марийский бумажный комбинат, Лопатинский комбинат, Красногорский лесопильный завод да молат кугу заводлан шотлалтыт.

Революций деч ончыч республикнан территорийыштыже кӱртньӧ корно ден шоссейный корно ик километрат уке ыле. Советский власть ийлаште 286,4 километр кӱртньӧ корным да 292,6 километр шоссейный корным ыштыме.

Агротехникым кумдан кучылтмаш дене 1940 ийыште республикыште пырчан шурнын кокла урожайжым гектарлан 12,8 центнер дене налме. 1913 ий дене таҥгастарымаште урожайность кок пачаш утла кугемын.

Марий калыкын икшывыштлан революций деч ончыч тунемаш эрык лийын огыл. Пӧр'еҥ-шамыч кокла гыч 16 процент да ӱдрамаш-шамыч кокла гыч 2 процент грамотный гына ыльыч.

Сталинский пятилетка-шамыч ийлаште гына республикыштына 126 школым ыштыме. 703 начальный ден средний школа уло, тыште 1940-1941 тунемме ийыште нине школлаште 107,6 тӱжем йоча тунемын.

Кугу еҥ-шамыч коклаштат неграмотность пыталтеш.

Республикыштына 28 специальный средний учебный заведений, 3 высший учебный заведений, 16 социалистический культура пӧрт, 18 районный да 53 сельский библиотека, 92 колхозный клуб, 500 красный уголок, 253 лудмо пӧрт да ик республиканский научный библиотека уло.

Марийский АССР-ын существоватлыме коло ий жапыште 14 больницым да моло лечебный учреждений-шамычым ыштыме. Республикысе шемер-шамычым 60 амбулаторий ден поликлиника, 128 фельдшерский ден фельдшерско-акушерский пункт-шамыч обслуживатлат. 1941 ий 1 январьлан республикыште 228 врач да 1.256 средний медицинский персонал пашаеҥ шотлалтыт.

Республикнан лу дене эн сай еҥже-шамычым ССР Союзын орденже да медальже дене наградитлыме.

Йоча-шамыч тракторым виктарат

1940-41 тунемме ийын тӱҥалтышыштыже мемнан школын 7-ше классыштыже тунемше 21 пионер шамыч юный тракторист кружокым возалтыч. Звениговский МТС нуным шефыш нале, кружок вуйлатышылан механик Бурковым пуыш. Вашке кружковец-шамыч МТС-ын пумо наглядный пособий-шамыч дене тунемаш тӱҥальыч. Нуно кружокыш занятийым кодыде коштыч, икте-весышт дене отлично ден сай тунемшаш да кружокышто активно паша ыштышаш верч соревноватлаш тӱҥальыч.

Декабрь тылзыште пионер-шамыч „Пионерская правда“ газетеш печатлалтше материал почеш автомобильым заочно тунемаш пижыч. Тидын дене пырля нуно школышто тунеммыштымат саемдышт.

Шошо каникул шуо. Кружковец-шамычын теоретический занятийышт пытыш. Первый практический занятийышке чыланат куанен мийышт. Кажныжат тунам чытен кертде вучeныт, кунам гын, нуно рульым шке кидышт дене кучен тракторым вӱден наҥгаят!

Кружковец - шамычлан трактор нерген шинчымашналмыштым ончыктен пуаш испытаний лие. Испытанийым 4 еҥ „отлично“ да 17 еҥ „хорошо“ оценка дене кучышт. Чыланат ораван тракторын юный водительже лӱмым нальыч.

Ынде нуно тракторым шкетын вӱден коштыктат, пасушто куралынат кертыт.

Халтурин.

Звениговский район, Кужмарский НСШ.

Орден

Сима Замятина Яранский гимназийым тунем пытарен. Тудлан пашам ышташ пураш кӱлеш. 1914 ийыште—18 ияш ӱдырым — Симам Орловский начальный школыш туныктышылан шогалтат. Ынде тудо Сима огыл, а Серафима Матвеевна. Куанымаш дене тудо ялысе кресаньык йоча-шамычым лудаш, возаш да

шотлаш туныкташ тӱҥалын.

А корным йӧсын муын лекташ верештын. Гимназийын 5-ше классыште тунеммыже годым ача-ава деч посна кодын. Тунемашат кӱлеш, адак изи Анна шӱжаржым ончаш тыршен. Тудо Яранск олаште купец Куршаковын, провизор Раченинын, паровой вакш оза Богдановын икшывыштым урок деч вара туныкташ тӱҥалеш. Кочкаш-йӱаш да изишак чияш ситыше оксам налын, Серафима Анна шӱжарже дене пыкше илен.

Кум ий гыч Серафима Матвеевнам Гордемтӱр начальный школыш колтат, варажым Ургаш ялысе школышто, Андреевский начальный школышто пашам ышта. 1930 ийыште Русско-Кукморский начальный школышто дисциплинат, тунемме пашат начар шындыме улмаш. Тидым шотыш налын, Йошкар-Ола РОНО Серафима Матвеевнам тудо школышко паша ышташ кусара. Вот ынде 11 ий лиеш Серафима Матвеевна Замятина Русско - Кукморский НСШ-те (Йошкар-Олинский район) пашам ышта. У воспитательница йоча - шамыч коклаште дисциплинымат, тунемме пашамат йол ӱмбак шогалта. Чыланат Серафима Матвеевнам пагаленыт, школым пытарен лекше - шамычышт шинчымаш пумыжлан шуко гана таум ыштеныт. Тудын воспитанникше - шамыч тӱрлӧ профессиян лийыныт. Костя Лебедев—Поволжский лесотехнический институтым пытарен, кызыт Йошкар Армийыште инженер, Нина Нефедова — школа вуйлатыше, Вася Шалаев—белофинн-шамыч ваштареш кучедалмаште участник, кызыт Йошкар-Олинский райисполкомышто пашам ышта, а Вася Никитин—фельдшер, заслугым ыштымыжлан маршал Ворошиловын пӧлӧкшым — шагатым налын, шукышт туныктышо, фельдшер, молат лийыныт.

1939 ий, 10 май. Кенета школышко телеграмма толын: Серафима Матвеевна Замятинам СССР Верховный Совет Президиум „Знак почета“ орден дене наградитлен.

... Москва, Кремль. Ала тиде йомак? Уке, тиде чынак. Шӱдӧ дене туныктышо-шамыч коклаште Серафима Матвеевна Кремльын залыштыже шинча. Теве ончылно Михаил Иванович Калинин шога, тудо орденым пуэда.

— Замятина Серафима Матвеевна!

Теве тудо Калинин деке кая.

Серафима Матвеевна тидын нерген тыге ойла:

— Мый сайынат колын омыл, шижынат омыл: Михаил Иванович кидем кучен мыйым кузе саламлен, да орденым пуэн...

Орден! Шонгго учительницан заслугыжлан награда.

Серафима Матвеевна йоча-шамычлан шыматен тыге ойла:

— Тунемза йоча-шамыч, тунемза шуко, йӧратыме пашам ыштaш, пиалан родиным йӧраташ тунемза... Тыланда корно кумда, кугу... Ожно тыгай огыл ыле.

Йыв. Федотов.

Снимкыште: Волжск оласе 6-шо номеран школ (шолаште) да Йошкар-Оласе 10-шо номеран школа.

Фото С. Чуршуковын.

Пиалан илышеш пеледше литература

Мемнан республикыштына калык озанлыкын да культурын виян кушмышт дене пырля марийский литературат качественно да количественно кушкеш, ончыко кая. Мемнан кызыт оригинальный да марий йылмыш кусарыме чапле произведений-шамыч шӱдӧ дене улыт. Мемнан йӧратыме писательна М. Шкетан да писатель, поэт ден драматург-шамычна—Дим. Орай, С. Николаев, Казаков Миклай, Осмин Йыван, Георгий Ефруш, Н. Лекайн, Макс Майн, Шадт Булат, Мичурин Азмекей да молат улыт. Нунын произведенийыштым марий калык куанен лудеш. Тылеч посна марий калык шкенжын родной йылмыже дене кугу классик-шамычын—Пушкинын, Лермонтовын, Шевченкон, Горькийын, Маяковскийын произведенийыштым лудын шога. Тиде чылажат марийский литературын кече еда пелед шогымыжым ончыкта.

5 ий ончыч МАССР-лан 15 ий ыле. Ты вич ий коклаште (1936 ий гыч 1941 ий марте) марийский литературышко у, пиалан рвезе тукым гыч самырык поэт да писатель-шамыч пеҥгыдын тошкалын пурышт. Теве нуно: Анатолий Бик, Василий Рожкин, Чалай Васлий, Антонов Ивук, Васин Ким, Евсеева Мария. Нуно шукерте огыл чыланат „Ямде лий“ газетын деткоржо улыт ыле.

Тыгак мемнан йоча литературнат кажне кечын кушкын, вияҥ толеш. Тышке эн первояк талантливый писатель М. Шкетанын йоча-шамычлан лӱмын возымо сылне произведенийлаже („Мичун уке ачажат“, „Яку“, „Якшывай“ ойлымаш-шамыч) шергакан фонд семын аклалт пурат. Моло писатель-шамычын произведенийыштат (С. Николаевын „Тревога“ пьесыже, И. Стрельниковын, В. Элмарын йоча-шамычлан возымо стихышт) эн самырык лудшо-шамыч коклаште йӧратен лудалтыт. А пытартыш кок ийлаште гын у пьеса, ойлымаш, очерк да стих шамыч йоча литературнам эше чот пойдарышт. Тиде—Казаков Миклайын „Илаш весела“ (йоча почеламут-шамычше), Осмин Йыванын, Макс Майнын, Ан. Бикын, В. Рожкинын сборниклашышт лукмо йоча почеламут-шамыч, Н. Лекайнын, Луков Паюн, Васин Кимын ойлымаш-шамычышт да Антонов Ивукын стихлаже. Адак кусарыме произведений-шамычат эреак йоча литературнам темаш, виянгдаш полшат.

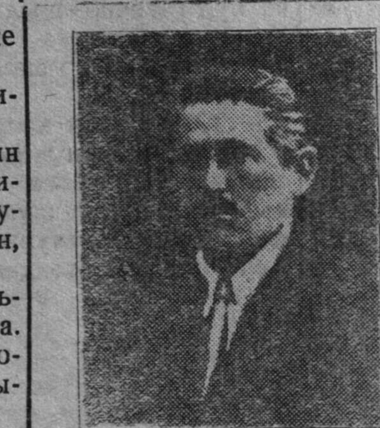
Тыге пиалан Сталинский эпохышто кушшо эн самырык тукымлан келшыше сылне литература эре пеледеш, виянгеш.

Снимкыште (кӱшыч ӱлыкӧ): марийский драматург С. Николаев, поэт да писатель -шамыч — Казаков Миклай, Н. Лекайн, Осмин Йыван, Шадт Булат, Георгий Ефруш да Антонов Ивук.

Академик В. П. Мосолов

Октябрьский социалистический революций марийлан тугак моло калыкланат кумда корным почын. Ынде марий-шамыч шӱдӧ дене кугу школлаште тунемыт. Марий калыкын академикше, инженерже, архитекторжо, композиторжо улыт. Ме марийский академик В. П. Мосолов дене кугешнена.

Академик В. П. Мосолов 1888 ийыште, йорло марий кресаньык ешеш Мари-Турек селаш шочын. Тудо изинекак наукым йӧратен тунемаш тӱҥалын. Начальный образованийым Турекысе двухклассный школышто налын. Тиддеч вара Олорский начальный школышто туныктен. Варажым Нартасысе реальный ял озанлык училищыш тунемаш пурен. Тыште ныл ий тунеммек агроном званийым налын.

Мосолов тиде тунемме дене ок лыплане, шке шинчымашыжым умбакыжат шуяш тырша. 1919 ийыште Казаньысе политехнический институтышто, а варажым Москвасе Тимирязевский ял озанлык академийыште тунемеш. Академийым тунем пытарымек тыштак научный пашам ышта. Ятыр жап Казаньысе ял озанлык институтышто туныкта. Тудын пашам ыштыме жапыштыже институт тӱжем наре кӱкшӧ шинчымашан агроном-шамычым туныктен луктын. Тудо ятыр книгам возен. Тудын книга-шамычым кумда колхозный масса пеш йӧратен лудеш. Мосолов дене шуко колхозник-опытник, агроном-шамыч пеҥгыде кылым кучат.

Академик В. П. Мосолов у сорт кукурузым, шыдаҥым, шӱльым да моло у культурым луктын.

1935 ийыште Мосоловым В. И. Ленин лӱмеш Всесоюзный ял озанлык наука академийын действительный членжылан пеҥгыдемденыт. Кызыт тудо академийын вице - президентше.

Сталин нерген калык муро

Ленин кочай, тыланет тау
Эрык корныш лукметлан,
Сталин йолташ, тыланет тау,—
Конституцийым пуметлан.

Сталин ачана сай илышым
Мыланна ыштен пуэн.
Славный мурым мурена Ленинлан,
Славный мурым мурена Сталинлан.

Марийский АССР-ын заслуженный артистше И. Т. Якаев.

Мыйын уло шӱжарем,
Темын вич ий вел тудлан,
Мые тудым йӧратем
Весела пеш улмыжлан.

Если мый школем гычем
Толам мӧнгыш, то тунам
Шӱжаремже йывыртен,
Нумалеш кочкаш мылам.

Пӧртеш коктын кодына гын,
Онча тудо книгалам,
Муэш тушто Ленинназым,
Ужеш Сталин ачанам.

„Тиде Ленин кочана,
Теве Сталин ачана“,—
Манылдалеш шӱжарем,
Мыйже пешак куанем.

Ош кагазым налешат,
Пӧртым, енгым сӱретла,
Изиш клей ден шӱралтат,
Пырдыжлашке сакала.

Лиеш мыйын шӱжарем,
Очыни, художник сай.
Вот могай вет Анукем!
А тендан шӱжар тыгай?

Аристов Саню.

Оршанский район,
Туршо НСШ, 7-ше класс.

Юбилейлан пӧлӧк

Йошкар-Ола Палантай лӱмеш музыкально-театральный училищыште тунемше - шамыч Марийский АССР-ын XX ийже лӱмеш „Волк и семеро козлят“ йоча оперым ямдыленыт.

Тиде оперым 12-шо да 15-ше июньышто Маргостеатреш шындыме. Оперым ончаш йоча-шамыч зал тич погыненыт ыле.

Тӱҥ рольым тунемше Мыльникова Маргарита, шым каза иге-шамычым йоча музыкальный школышто тунемше-шамыч модыныт.

„Волк и семеро козлят“ оперым йоча-шамыч пеш кугу куанымаш дене ончeныт.

Н. Потапов.

Йошкар-Ола Палантай лӱмеш музыкальный училищын отличницаже **Рита Ключникова-Палантай** (шолаште) да йоча музыкальный школын отличницаже **Инесса Векшегонова** музыкым шокта. Пурлаште: туныктышо **К. Н. Морозова.**

Фото П. Никифоровын.

ВАСИН КИМ *ОЙЛЫМАШ*

„Тӱвыр-дӱп-тӱвыр-дӱп дз-р-дз-дз-др“ шокта. Пирыла урмыжын мурмыштат пылышыш перна.

Вечерний звон,
Вечерний звон.

йӱшӧ поп Нефед маскала мӱгыра. Моло - шамычат шып огыт шинче.

Ужар отет, куэрет...

Шергылтарат велэ мурат, пайдан гыч корка дене самогоным кошталытат, йӱыт. Южышт руштын ажгыненытат, пӱкенлам, окна яндаум пудыртылыт, ваш-ваш кредалыт...

Якушат верже гыч тарванен, сад покшелнысе корно мучко ошкеда, пӧрт деке вушкеш. Кенета сад лонгаште вурседылме йӱк шоктыш, волисполком пӧрт дечын кум ӱмылка лишемыт.

— Айда ошкыл, ошкыл!— иктыже шӱртньыл - шӱртньыл ошкылшо Ильям покта.

— А, илымет шуэш, ынет коло?—весе койдарен йодешат, пычал приклад дене Ильям туп гыч пера.

— Лӱйза, а нигушкат ом кай, клатымат ом поч,— Илья манеш. Мланде ӱмбаке волен шинчеш.

— А эше ынет кай! Йӧра, шупшын да нангаена,— ик бандитше манеш, Якушын ачажым руалтен куча.

— Серовно пуштына!— кычкырлен ачажым садер лонгаш шӱдырен нангайышт.

(Умбакыже. Тӱҥалтышыже 21,22,23,24 номерыште)

Якушат икмыняр жап колышт шогымек, вондер коклаш пурен шогале.

—Ынде мом ыштат,—манын йыр-ваш ончыштеш: волисполком пӧрт воктенак сип чодра тӱҥалеш, садлан олмапу, вондер коклаште онар патырла койылден вияш пӱнчӧ-шамыч шогат, эр велым пуышо лай мардежеш „выж-ж-ж“ йӱкым пуэн лӱшкат.

Теве ик тыгай пӱнчӧ йымаке Ильям йӱшӧ бандит-шамыч намиеныт, пулвуй даҥгыт кутко шуэш пуртен шогалтенытат, кандра дене пидыт.

— Ну, шып, ит тӧрштыл,—кычкырлат. Коклан-коклан лупш шӱшка, Ильян чара могыржо пелен перна.

— Мо, ок келше мо?— Ильям ончен йодыт.

— Ну, коммунист, ынде клатым почат?

— Уке, кулак-шамычлан! Ом поч,—пеҥгыде вашмут шокта.

— А-а! От поч. От поч гын, шке почына... Лом дене пудыртена,—шыдын манеш иктыже,—а тыйым илышынек кутко-шамычлан кочкыктена...

— Совет верч колаш уда огыл,—Илья пеҥгыдын пелешта,—мый пытем гынат, мыйын олмеш шуко—тӱжем дене коммунист-шамыч кодыт, тендан гай курныж тӱшкам серовно сеҥгат. Мыйым пуштыда гынат, уло тӱнямбалсе пролетариат кодеш, а нуным нигунамат сеҥен ода керт.

— Ну, ия шып!—шокта, лупш „йыж-жик“ шӱшкалта.

— Виян лийже Советский власть, виян лийже коммунистический партий!—чарныде Илья ойла.

— А-а! Ынет чарне!...— мушкындо „рошт“ шоктен Ильян оҥлашышкыже перна.

— Тьфу!—вӱрым Илья шӱвалын колта, шӱвыл дене пырля пӱй-шамычат лектын возыч.

— Айда, ынде тек шогылтшо да ойлыштшо,—ик бандит манеш,—кутко-шамыч чыла ыштат...

— Э-э! Чынак, ӱстел йымалне ик черпыт самогон кодыныс,—весыжат пелештыш.

Коктынат мурен-мурен сад йолгорно дене ошкыльыч.

Якуш тидым гына вучен, бандит-шамыч каймым ужат, вондер лонгa гыч куржын лекте.

— Ачий нуно кайышт.

— Якуш... утаре,—ачажат пеҥгыжын пыкше тарвана, чотрак кугыргылеш.

— Сейчас, кандрам гына рудем,—Якуш манеш, пыкше толашен кандрам руда.

(Умбакыже лиеш).

Шошо эрдене

Горизонт шенгечын
Кече лекме годым
Мый мотор эр кечын
Сад пакчаште коштым
Ужым пасу валне
Ру гай шошо вӱдым,
Эр яндар каваште
Мурызо турийым,
Мурышо шырчыкым
Омарта ӱмбалне—
Нунын сай мурыштым
Колыштым пакчаште.
Водопадла вӱдшӧ
Йога коремлаште—
Лиеш гынат йӱштӧ,
Йога—огеш чарне.
Толеш вашке сылне
Мотор кеҥеж кече.
Модаш рок ӱмбалне
Кӱлеш резин мече.
Мемнан сад пакчашке
Шӱшпык толылдалын,
Шошым мокталын,
Муралта сӧралын.

Немцов Микале.

Волжский район,
К.-Порат средний школа.

Ончен шыпак
Пӱа ӱмбак
Шогем мый сер воктене.
Пуалын „лыж“
Изи мардеж
Модеш лышташ-влак дене.

Пӱа йырак,
Орол гаяк,
Уа-влак шып шогалыт.
Ужар кольчам
Чотак кучал
Мотор пӱам саклалыт.

Пӱа йолга
Ший салма гай,
А тудын лач покшелне
Ош комбо-влак
Да лудо-влак
Шып ийыт вӱдым шелын.

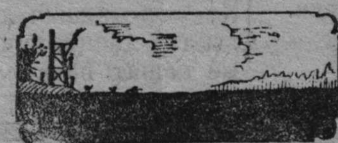
Коклан-коклан
„Бак-бак“, „ларт-ларт!“ —
Сур лудо-влак кaралыт.
Да комбо-влак
Чылашт гаяк:
„Го-го, го-го!“—ышталыт.

Пӱа пундаш
Коеш пеш раш:
Лыҥ темын кол-влак дене!
Иялыт карп
Да карака,
Мотор кияк воктене.

Пӱа воктен
Кушкеш лӱшкен
Йыр-ваш ужар садерже —
Чыла тидлан
Колхоз мемнан
Мокта ты чапле верым.

ВОЛОДЯ СЕРГЕЕВ.

Волжский район,
Курык ӱмбал ял.

Отв. редактор—
П. А. КЛЮКИН

Э1539 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.

Снимкыште: самырык марийский композитор Кузьма Смирнов.

МАРИЙ КАЛЫКЫН МУЗЫКШО ПЕЛЕДЕШ

Октябрьский социалистический революций марий калыкын искусствыжым шочыктыш. Моло тӱрлӧ искусство (театр, живопись, т. м.) дене пырля музыкат пеледалтын кайыш. Марийский АССР-ын XX ий юбилейжым чыла шотыштат кугу сеҥымаш дене вашлийна.

Марий калыкын талантливый первый композиторжо И. С. Палантай калык музык негызеш творчествыжым куштен, марийский советский музыкалан основым ыштен коден.

Кызыт Я. А. Эшпай кугу пашам ышта. Тудо шуко марий муро книгам луктын да марий музыкышто тӱрлӧ оркестрлан келыштарен возымашым (инструментов-

И. С. Палантай.

кам) первой ышташ тӱҥалын. Москваште марий музыкым популяризоватлымаште кугу пашам ыштен. Кызыт рвезе марий поэт Н. Арбан да московский композитор Н. Грюнфельд ден пырля „Миронко Мумарин“ лӱман марий оперым вола.

А. И. Искандаров ятыр у мурым возен. Композиторский паша деч посна тудо дирижерлан ышта. Марийский хоровой капеллым организоватлен. Тудым Маргосфилармонийыш савырымек марийский мурызо ден куштышо ансамбльын ты марке вашталтдыме дирижержо. Кодшо ий тиде ансамбль Москваште да РСФСР-ын 40 олалаштыже (Куйбышев, Воронеж, Калинин, Иваново, моло вереат) успешно выступатлен коштын. Теният Горькийыш, Архангельскыш, Свердловскыш, Молотовыш, Челябинскыш, Чкаловскыш, да моло вереат каят.

Талантливый рвезе композитор К. А. Смирнов кушкеш. Тудо пионер ыле, кызыт комсомолец. Ленинградский консерваторийыште III курсым тунем пытарен. Сайын тунемын Чайковский лӱмеш стипендийым налеш. Кодшо ий эртарыме конкурсышто тудо кум премийым налын. Тений Маргизыште пионер - шамычлан муро книгам, Ленинградысе МузГИЗыште „Марийские песни“ книгам луктын. Адакшым Москваште МузГИЗыште кызыт марий муро кок сборник лектын, тушто ятыр мурыжо печатлалтын Кузьма Смирнов ятыр у сылне произвелениймым пуэн.

Нине деч посна Н. А. Сидушкин, Л. Н. Сахаров. В. С. Миронов пионер-шамычланат, кугу-шамычланат ятыр мурым пуэныт.

П. Н. Николаев Моркинский мурызо ден куштышо ансамблыште активно пашам ыштен, композитор пашаш пижын. Тудын возымо муро-шамычше кушмыжым ончыктат.

Йошкар-Олаште музыкальный образованийым пушо И. С. Палантай лӱмеш марийский музыкальный школа уло. Тушто музыкым йӧратыше талантливый йоча-шамыч тунемыт. Нунын кокла гычат ятыр у композитор, музыкант шамыч лектыт.

Советский музыка кумылым нӧлта, пиалан илышнам сылнештара. Музыкым йӧратыза, композитор, музыкант лийза.

М. Калашников.

Марий калыкын историйже гыч

Марий калык пеш ожно Средний Поволжье территорийыште илен. Марий-шамычын яллашт Ока эҥер ан ден Кама эҥер коклаште, кугу чодраште да куп коктене лийыныт. Средний Поволжьеште чуваш, удмурт, мордва, да моло калыкат иленыт.

Марий калык тунам шукыракшым охотыш коштын да колым кучен илен.

XV курым гыч Поволжьесе калык-шамыч, ты шотышто марият, татарский государство — Казанский ханство-составышкыже пуреныт. Казанский ханствын стройжо феодально-аристократический улмаш. Феодал-шамыч да вуйлатыше хан подвластный калык-шамычым пеш чот эксплоатироватленыт. Марий калыкак нунылан кугу йозакым (даньым) тӱлен шоген. Ты жапыште марийский племенам князь—тархан-шамыч вуйлатеныт. Нуно вооруженный вийшамычым организоватлыше лийыныт, феодал ден хан-шамычлан йозакым поген шогеныт да шкежат шемер марийым эксплоатироватлен иленыт. Тыжечын умлен налаш лиеш, эксплоататорский интерес марийский тарханым татарский феодальный знать дене лишемден да ушен шоген. Южо тархан-шамычын лӱмышт предланиеш кызыт марте кодын, тиде: Акпарс, Адай, Полдыш, Аксарын, Алтыбай да молат.

XV курымын пелыштыже Казанский ханство ден Московский государство коклаште война тӱҥалын. Тиде война 100 ий марте шуйнен. Марий калык Казань велне Московский правительствын войскаже ваштареш кучедалыныт. Тидын дене марийский князь-шамыч Казанский ханствыште иметлыме привилегийыштым аралаш тыршеныт.

XVI курымын пелыштыже Московский правительствын войскаже Казанский ханствым йӧршеш сеҥаш тӱҥалын. 1552 ийыште московский войска-шамыч Казань олам штурм дене налыныт да Казанский ханствым шалатеныт.

Икмыняр ий кучедалме деч вара Поволжьесе калык-шамыч, нунын коклаште марият Московский правительствылан покоритлалтыныт.

Тылеч вара Поволжьешке московский царь помещик-шамычым, военный да служилый еҥже-шамычым шуко колташ тӱҥалын. Нуно эн сай мландым налыныт, населенийым шкенынштын крепостнойышкышт савыреныт. Тугак Поволжьеште монастырь-шамычат пеш чот шарлаш тӱҥалыныт. Нунылант царь шемер калыкын сай мландыжым пуэден.

Московский правительствын тыгай насилийже кучедалме деч посна каен кертын огыл. Поволжьесе калык-шамычын восстанийышт чарныде лийын шоген. 1580—1582 ийлаште марий калык кугу восстанийым ыштен.

Тиде кучедалмаш жапыште московский правительство Поволжьеште ятыр ола - крепость-шамычым пижын: Козьмодемьянск, Царевококшайск, Царевосанчурск, Уржум, Яранск, Цивильск да молат. Нине крепостеш эҥерген, московский правительствын войскаже-шамыч Поволжьесе калык-шамычын восстанийыштым пызыреныт.

Умбакыже марий калыкын историйже русский шуко национальный государствын историйже дене кылдалтеш. Поволжьесе пызыралт илыше калык-шамыч русский шемер калык дене пырля феодально-крепостнический гнет ваштареш кучедалаш тӱҥалыныт.

XVII курым тӱҥалтышыште помещик-шамыч ден царский правительство ваштареш крестьянский война шарлен. Тиде войнаште русский кресаньык-шамыч дене пырля шемер марият активно участвоватлен. Русский калык дене пырля Кузьма Минин ден нижегородский ополченийыштыже марий калык участвоватла да польский интервент-шамычым Россия гычын поктен лукташ полшен.

1670-1671 ийыште Российыште Степан Разин вуйлатыме крестьянский война чот шарлен. Тыштат Поволжьесе калык-шамыч ик кугу верым налын шогеныт. Марийский крайыште восстанийын рӱдӧ верже Козьмодемьянск лийын. Тыште восстанийым Козьмодемьянскыште илыше Иван Шуст, марийский старшина Мирон Мумарин да Степан Разинын атаманже Илья Долгополов вуйлатеныт. Царский правительство шуко войскам колтымыжо дене гына тиде восстанийым сеҥен кертын да восстанийыште участвоватлыше калык-шамычлан зверский расправым ыштен. Иван Шуст, Илья Долгополов да Мирон Мумарин казнитлалтыныт.

100 ий гыч вара, 1773 ийыште Емельян Пугачевын восстанийыштыжат марий калык активно участвоватлен. Варажат шемер марий-шамыч ик гана веле огыл шкенынштын притеснительышт-шамыч ваштареш восстаний-шамычым ыштеныт.

Восстаний-шамычым пызырыме деч вара царский правительство шемер-шамычым утларак пызыраш тӱҥалын. Подать да тӱрлӧ повинность - шамыч кугемыныт. Царский чиновник-шамыч марий калык коклаште шуко насилийым да произволым ыштеныт, а помещик ден монастырь-шамыч нунын эн сай мландыштым шкаланышт налын шогеныт. Тыге марий калыклан чодра кӧргыш, глухой, купан, ял озанлыклан йӧрдымӧ верыш каяшыже логалын. Шемер марий-шамыч чодра промыселышкат каеныт, но тушто нуно лесопромышленник ден купеч-шамыч кидышкышт авырналтыныт, а яллаште кодшо шемер-шамыч марийский кулак-шамычын кидыштышт улмаш. Шужмаш, безграмотность, невежество—тыгай условийыште марий калык Октябрьский социалистический революций марте илен.

1905—1907 ийлаште русский пашазе класс ден кресаньык-шамыч да тыгыде пызыралт илыше калык-шамыч царский правительство ваштареш кучедалмыштым кумдан шарлыт, но тунамат революцийым ик жаплан пызыралте.

1914 ийыште империалистический война тӱҥале. Озанлыклан тудо пеш кугу нелылыкым кондыш. Война марий калыкымат кугун разоритлыш.

1917 ийыште февральский буржуазный революций царизмым сӱмырыш, но помещик ден буржуй-шамыч але кодыч. Буржуазный Временный правительство, нунын интересыштым арален, вооруженный вий дене олаштат, ялыштат революционный движенийым пызырен шогыш. Тыгай контрреволюционный пашаште Временный правительствылан меньшевик, эсер да буржуазный националист-шамыч кугу полышым пуышт. Буржуазный националист-шамыч „марий общество“ гоч шемер калык ваштареш кучедалыныт, нуно марийский кулак-шамычын интересыштым аралыныт.

Марий калык нине тушман-шамыч почеш каен огыл. Тудо русский пашазе класс дене пырля большевистский партийын ончыктымыжо корныжо дене кайыш. Моло калык-шамыч дене пырля, великий вождь-шамыч Ленин ден Сталинын вуйлатыме дене марий калык „Вся власть Советам“ большевистский лозунгым илышыш пуртышаш верч уло вийже дене кучедалын.

1917 ий 25 октябрьыште ленинско-сталинский партий вуйлатыме дене Великий Октябрьский социалистический революций лие. Буржуазный Временный правительство сӱмыралте да пӱтынь государственный власть Совет кидыш кусныш.

Советский власть лиймеке, 3 ий помещик ден буржуй - шамыч иностранный интервенций полшымо дене шкенынштын господствыштым савыраш тыршышт да пашазе класс ден кресьян ваштареш белогвардейский да иностран-

„Йозак погымаш“ (XVII курым).
Художник Медведевын сӱретше.

ный войска-шамычым колтен шогышт. Героический Йошкар Армий ден Военно-Морской Флот большевистский партий вуйлатыме дене нине войска-шамычым пеҥгыде ударым пуышт. 1920 ийыште пӱтынь фронтлаште Йошкар Армий тушман войска-шамычым сеҥыш. Марий калыкын эргыштат Йошкар Армий радамыште героически кучедалыныт.

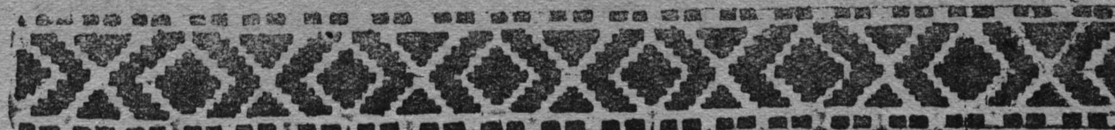
Фронт-шамыч пытымеке Советский калык-шамыч озанлыкым да культурым нӧлташ йӧным налыш.

Государственный строительствыште большевистский партий национальный политикым осуществлятлаш тӱҥале. 1920 ий 4 ноябрьыште „Марий калыкын автономный областьым образоватлыме нерген“ Владимир Ильич Ленин ден Михаил Иванович Калининын подписьышт дене декрет лекте. 1921 ийыште 21 июньышто Краснококшайскыште Советын первый областной сьездше погыныш. Тушто областной исполнительный комитет сайлалтын.

Марий калыкын шкенжын автономийже лийын.

1936 ийыште Сталинский Конституций основеш Марийский область Автономный Советский Социалистический Республика лийын.

В. Тихонов.

49

Мемнан республикын столицыже Йошкар-Ола

1. Ожно

Мемнан ола XVI курым мучаште ышталташ тӱҥалын. Тидлан 350 ият утла эртен. 1552 ийыште кугыжан Россия Казаньым сеҥен налын. Марий мландат кугыжан кидыш логалын. Сеҥен налмым пеҥгыдын кучаш манын, кугыжан правительство Поволжьеш укреплений — крепость-шамычым ыштылаш тӱҥалын. Тыге Яранск, Козмодемьянск, Кокшайск да молат лийыныт. Изи Какшан эҥер серешат крепость ышталтын, тудлан Царевококшайск лӱмым пуэныт. Крепость йыр пу пырдыжым ыштеныт. 1696 ийыште Царевококшайск пӱтынек гаяк йӱлен, пу пырдыжат кодын огыл. Уэш пырдыжым ыштен огытыл.

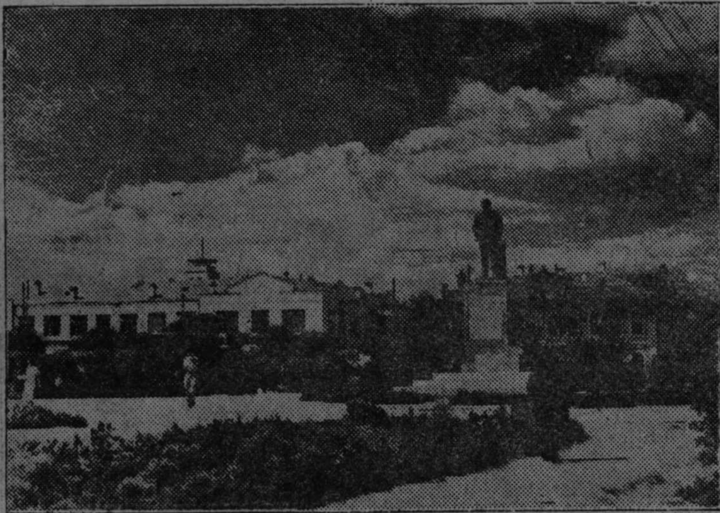
Вараракше Царевококшайск Казань губернийыш пурышо уездын центрже лийын. Туге гынат, тудо пешак эркын вияҥ толын.

Олаште книга ужалме ик кевытат, нимогай театрат, клубат, библиотекат лийын огыл. Зато тушто арака шолтымо кок завод, 22 кабак, 6 черке лийын. Нунын деч посна 1876 ийыште 4 кустарь, пу дене ыштыме ик изи больница, тушто 1 лекарь улмаш.

Царевококшайскым ожно „маска лук“ маныт улмаш. Тудо куп, пич чодра коклаште шинчен. Корно тушко лийын огыл. Калык культура деч посна, дикий-шамыч семын илен. Олашке толшо-шамыч лийын огытыл, илыше-шамычшат кече шичме дене пырля малаш возыныт.

Ола покшелне пазар площадь улмаш. Уремлаштат, тиде площадьыштат шошым да шыжым лектын кертдыме кугу лавыра шоген, площадь чылт купла койын, а кеҥежым чытыш лийдыме пурак аҥыртарен. Кӱ пӧрт 10 нарат лийын огыл. А калыкше 1897 ийысе перепись почеш 1654 еҥ улмаш, 1914 ийыште—1800. Тиде кугырак ялысе калык наре веле. Оласе калык 40 ий жапыште (1914 ий марте) чылажат 607 еҥлан веле ешаралтын. Ик энциклопедист тыге возен:„... 1901 ийыште... 29 еҥ шочын, 32 колен. Калык 3 еҥлан шагалемын“.

Теве тыгай улмаш Царевококшайск.

Ожно Царевококшайск лавыран, изи ола ыле. Кызыте Марийский АССР-ын столицыже—Йошкар-Ола кажне кечын сылнештеш.

Снимкыште: Царевококшайскысе лавыран пазар олмышто ужар пушенган ленинский сад.

2. Кызыт

Ола эр помыжалтын. 6 шагат. Теве Озаҥ гыч поезд толын шогале. Пассажир-шамыч автобусыш шинчын ола кӧргыш кудалыт. Автобус окна гыч ошо, йошкарге, я сур кок-кумын пачашан пӧрт-шамыч эртат. Кужу Советский урем, моло урем-шамыч семынак, кӱй дене леведалтын. Кок могырышто ужар садер. Теве автобус „Онар“ гостиница деран шогале. Мо тиде тыгай пеш ужарге? Тиде — саде ожнысо лавыран пазар олмет, кызыт Ленин лӱмеш сад. Покшелне—великий Ленинлан памятник. Кӧ тыгай мотор садым ыштен, кӧ лавырам чылт пытарен? Октябрьский революций лиймек советский калык. Автобус гыч волет да кает йолын... Пӧрт-шамыч шуко пачашан, кӱй дене ыштыме улыт. Теве ӱй завод, кугу кермыч завод, мебельный фабрика, кок чодра завод, электровакш, олан тӱрлӧ верлаштыже школа-шамыч, Палантай лӱмеш Марийский музыкально - театральный училище... Институт - шамыч—Поволжский лесотехнический да Марийский педагогический ден учительский... Кӧ тидым ыштен? Советский власть—калык. А могай тиде олаже? Тиде—Йошкар-Ола. Да! Тӱсыжат весе, лӱмжат весе. Тудлан тыгай лӱмым 1927 ийыште пуымо. Царевококшайскын пушыжат кодын огыл. Октябрьский революций марий шемер-шамычын олаштым тыге вашталташ эрыкым пуэн.

Олаште советский власть лийме деч вара 114 предприятийым ыштыме. Нуно 13 миллион теҥгеаш продукцийым луктыт. Кок кинотеатр, Маргостеатр, 10 средний, неполный средний ден начальный школа-шамыч, 3 вуз, 5 техникум, 2 научно - исследовательский институт, библиотека-шамыч, 4 общественный мончa, 10 клуб, йоча сад ден ясле-шамыч—чыла тиде советский власть лиймеке ыштыме. Йошкар-Олаште марий да руш йылме дене 5 газета лектеш. Ожно ик газетат уке ыле.

Оласе калык эре шукемеш. Кызыт Йошкар-Олан калыкше 32 тӱжем нарe. Нунын коклаште 7.000 тунемше ден студент-шамыч, 56 врач, 300 утла туныктышо, профессор, научный пашаеҥ-шамыч.

Йошкар-Олан сеҥымашыже-шамычым онченкаласымет шуэш: вот вет могай кугу виян Советский власть!

Снимкыште: Йошкар-Оласе 6-шо номеран школа.

ЙОШКАР-ОЛА МОГАЙ ЛИЙШАШ

РСФСР Наркомхоз коллегий Йошкар-Олам 15—20 ий жапыште реконструироватлыме генеральный проектым приниматлен. Проектыште промышленный ден жилищный строительствын кугун шарлымашыже ончалтеш. Тиде проект почеш Йошкар-Ола Марийский АССР-ын административно-культурный центрышкыже велэ огыл, но промышленный центрышкыжат савырна.

У генеральный проект кызытсе 31,5 тӱжем еҥ олмеш, лишыл 10—15 ийыште Йошкар-Оласе населенийын 80 тӱжем еҥ марте шукеммыжым палемда. Генеральный проект почеш олан территорийже юго запад ден запад велкыла, Марково, Кожино, Березово ял-шамыч велкыла шарлаш тӱҥалеш. Нине ял-шамыч ола черташке пурат. Олам ужартыме шотышто кугу вниманий ойыралтеш. Йошкар-Олам планироватлыман генеральный проект почеш, Лесоохрана Управленийын кызытсе питомникше да Орешко лӱмеш сад верeш культура ден каныме парк ышталтеш. Парк гыч кызытсе йоча вӱд станций марте 80 метр кумдыкан бульварым ышташ палемдыме. Тиддеч посна Изи Какшан эҥерын пурла велже, вес семынже Карл Маркс урем деч эҥер сер велыш восточный могыр ужар массивлан ойыралтеш. Кызытсе массовый гуляний вер олмышто культура ден каныман пригородный парк организоваталтеш.

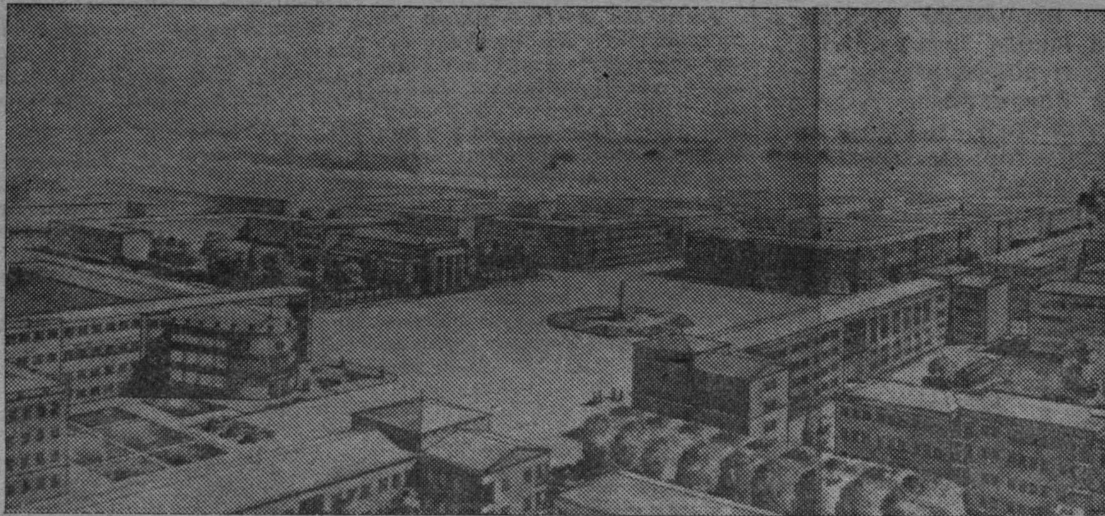
Олан центральный площадьше кызытсе Совет Пӧрт ваштареш лиеш. ПЛТИ учебный зданий ден институтын общежитийже центральный площадь тӱрыштӧ лийыт. Институтский урем могырым Совет Пӧрт ваштареш кызыт кок илыме пӧртым—12 квартиран пу пӧртым да 4 этажан кӱ пӧртым ышташ тӱҥалме, 4 этажан пӧртын первый этажыштыже книжный магазин лиеш. Центральный площадьыште драматический театрым ышташ палемдыме. Совет Пӧрт районышто 3—4 этажан строительство лиеш. Комсомольский ден Институтский урем-шамыч олан тӱҥ уремышт лийшаш.

Оласе калыклан вӱд северо-западный велысе буровый скважина - шамыч гыч, кызытсе водозабор скважина-шамыч гыч налалташ тӱҥалеш. Канализацийым 1942 ийыште ышташ тӱҥалаш палемдыме, водоснабжений да канализаций дене изыскательный паша лишыл жапыште пытаралтеш.

Олан чумыр площадьыштыже 3—4 этажан пӧрт-шамыч—40 процент, кок этажан пӧрт-шамыч 43 процент, индивидуальный строительство—17 процент лийшаш.

Первый черетысе капитальный строительствым центральный площадь районышто да Институтский урем дене, а индивидуальный строительствым олан северо восточный (Вараксино ял район), северо-западный (Лапшино ден Гомзово ялласе район) да юго-восточный (Марково ден Кожино ялласе район) ужашлаште ышташ приниматлыме.

Йошкар - Олаште ятыр чаплын оформитлыме пӧртшамыч ешаралтыт. Ола генеральный план почеш шуталтше манын, моло олалаште гаяк Йошкар-Олаштат Главный Городской Архитекторын Управленийже ышталтын.

Генеральный проект почеш Йошкар-Олан центральный площадьше тыгай лийшаш.

А. Суриков,

Главный Городской Архитектор.

Снимкыште: Йошкар-Ола 1-ше ден 6-шо номеран школын 4-ше классым похвальный грамота дене тунем пытарыше пионер-шамыч. Первый рядыште (шола гыч пурлашке). Вадим Фуфыгин, Эльвира Баронова, Женя Богомолов. Кокымшо рядыште: Витя Ракманов, Леонид Балашов, Лиза Башмакова.

Фото Н. Цветковын.

Шонымашем шуо

Ожно, Октябрьский революций деч ончыч, марий калыкын икшывышт моло калык семынак тунем кертын огыл. Садланак марий калык кокла гыч пеш шагал тунемше лийын.

Великий социалистический революций гына моло шемер калык дене пырля марий калыкланат ончыкылан корным почо, марий калыкынат культуржо виянаш тӱҥале.

Ме, йоча-шамыч, пеледалтше курымышто илена. Мемнан верч родина, Сталин йолташ тырша.

Ме тиде тыршымыштым шкенан отлично тунеммына дене сулена.

Мыят отличница улам. Отлично кажне йочат тунем кертеш. Тыршен тунемаш, чыла пумо заданийым шуктен шогаш, чыла семынат шке шинчымашым нӧлташ тыршаш кӱлеш. Кудий жап мый эре ударница да отличница лийын шогенам. Общественный пашам, йолташ-шамычланат тунеммаште полшен шогышашем мый нигунам монден омыл, шуктен шогенам. Вет тиде мемнан — отличник-шамычын долгна.

Вот адакат тунемме ий пытыш. Мый 7-ше классым похвальный грамота дене пытарышым.

Ынде мыланна кумда корно почылто.

Мый куш шонем, тушко тунемаш каен кертам! Но мый изинек врач лияш шонем, садлан Йошкар-Оласе фельдшерско - акушерский школыш тунемаш каем.

Мый таче, Марийский АССР-ын XX ияш юбилейже кечын, уло куанымаш дене ойлем:

— Тау Сталин йолташлан, моло калык икшыве-шамыч дене пырля марий йочашамычлан пиалан илыш пуымыжлаб!

Ясновская Оксиня.

Йошкар-Олинский район, Арбанский НСШ.

Похвальный грамотым нальым

Тунемме ий тӱҥалтыш гычак ме соревноватлен тунемаш тӱҥална. Сай да отлично тунемше-шамыч начар тунемше-шамычлан полшаш тӱҥальыч.

Бирюков Еремей алгебра дене начар тунемеш ыле. Мый тудлан полшаш тӱҥальым. Тыге тудат сайрак тунемаш тӱҥале. Испытанийланат коктынак ямдылалтынна. Тыге алгебра дене испытанийым коктынат отличнылан сдатлышна.

Эре отлично тунеммемлан да испытанийым отличнo кучымемлан мыланем похвальный грамотым пуышт.

Тений мый 7-ше классым тунем пытарышым.

Курочкин Демид.

Параньгинский район, Ильпанурский НСШ.

Юринский санаторийыште каныше-шамыч жапым веселан эртарат.

Фото А. Овечкинын.

МЕ ПИАЛАН УЛЫНА

Кӱкшака верыште шогышо мардеж вакш патырланен шулдыржым лупша.

— Тиде кӧн вакш?—олыкышто пеледышым поген коштшо йоча-шамыч деч йодым.

— Мемнан колхозын, — нуно пелештышт.

— Тушто ачий шыдаҥым йоҥышта, — Сайгельдина Анюкын шыма йӱкшӧ шоктыш.

— Мыйын ачият теҥгече йоҥыштен, — Анюкын мутышкыжо Нестров Миклай ешарыш.

— Теве могай пӧрт коеш? — ялыште поснак кӱшкӧ нӧлталт шогышо пӧрт велыш парням дене ончыктен, адак йодым.

— Тудо мемнан школа,— маныт йоча-шамыч.—Кызыт каникул, — ыштальыч вара.

— Мый отлично тунемынам.

— Мыят!

— Историй дене велэ „хорошо" молыжо чыла „отлично", — чыланат ӱчашен ойлат.

— Пеш сай, пеш сай йоча-шамыч. Тиде колхозын олма садше мо? — пелештышым.

— Ы-ы, мемнан колхозын. Теве у пӧрт коеш вет, вот тудо колхозын клубшо. Уна у оралте коешыс—тудат мемнан колхозын, тушто ферма, — моктанат йоча-шамыч.

Тиде жапыште уныкажым вӱден, Чачи кувай тольо. Тудат мемнан кутырмашыш ушныш:

— Те пеш чыным ойледа, уныкам-шамыч,—манеш тудо,—олыкат, пасуат, мардеж вакшат, фермат, олма садат, мӱкш отарат — чыла мемнан колхозын, чыла шкенан. Те теве тиде олык шудо гай ужарге улыда, тиде ломбо пеледыш гай пеледын кушкыда, мӱкш гай келшен иледа, — ойла Чачи кувай. — Мый ожно тунемынат кертын омыл, куанен илашат верештын огыл.

— Молан?—ик ӱдыр чытен кертде йодо.

Молотов лӱмеш колхозысо йоча-шамыч (Моркинский район) „Ямде лий" газетым лудыт.

Фото С. Чуршуковын.

— Ик ганаште ида ойло. Шыпак лийза! — чарем нуным.—Теве тый тунеммет нерген каласкале,—ош коленкор дене ургымо платьян ӱдыр деч йодым.

— Ынде нылымше классыште тунемаш тӱҥалам,— манеш тудо.

— Лӱметше кузе? — йодым.

— Нестрова Анна. Отличница улам. Теве Соня йолташемат отлично тунемын, — ойла ӱдыр.

— Мыйым Ильина Соня маныт. Мемнам Сергей Емельянович туныктен, — ешарыш Соня йолташыже.

— Мыйын отметкем-шамыч историй дене велэ „пос", молыжо чыла „хор", — Дмитриев Аркаш коклаш пурыш.

— Чыла предмет денат сай да отлично тунемаш кӱлеш,—Нестров Миклайын йӱкшӧ шоктыш.

— Теве молан: ожно, Советский власть лиймешке тиде олыкышто лӧза шудым кулак Миклай Сергейын солен илен. Аз'ял могыр тӧр мланде пӱтынек Миклай Сергейын кидыште ыле. Мланде ӱян, уржа пырдыж гай шочеш ыле. Тудо уржам йорло-шамычлан кочмыла да мойн тӱредыктен. Мый шкемын изи ӱдырем да эргым дене шортын-шортын тӱредына ыле. Эсогыл кочкашыжат вӱд дене кукшо киндым велэ пуа ыле. Вочко гай ушкалже-шамыч улмо ӱмбачат мыланна шӧрым пуэн огыл.

— Тудлан тӱредаш кайме ок кӱл ыле, — Сайгельдина Анюк пелештыш.

— Пеш ок кӱл да, мом ыштет, шужен шинчымет ок шу вет,—умбакыже каласкала кувай.—Мемнан ешыште ик пӧр'ең велэ, а ожно тугай закон лийын—мландым пӧр'еңлан велэ пуэныт, ӱдрамашлан пуэн огытыл. Вот тыге ик лӱмаш мланде дене илалтын, тудыжат корем чоҥгаште ыле. Кече дене корем чоҥгат комака ӱмбал гай кошкен шинчеш ыле, шурно шындылме гай кушто икте шогылдын.

Кызытсе илышым сылне деч сылне мут дене мокташ кӱлеш. Чылажат ситышын уло, чылажат шкенан. Мутлан, Анюк уныкам, теве тыйын ачатым — Миклай шольым налына. Ожно тудо шыдаҥым омешыжат ужын огыл. Кызыт шке шыдаҥым йоҥышта. Кодшо ий тудо 320 трудоденьым ыштен налын. Тиде трудоденьлан 1.280 килограмм кинде да 1.500 теңге окса логалын.

— Кызыт ачий ургымо машинам налын. Икече велосипедым налын ыле,—ойлаш полша Анюк.

— Шукерте огыл кугу да волгыдо у пӧртым ыштен. Шарнет дыр, могай пӧртыштӧ иледа ыле, — умбакыже ойла Чачи кувай, — тидым чыла колхоз полшен, Советский власть пуэн. Адак ачат ийеда 2 тӱжем теңге оксам государство деч налеш. Тиде оксам шуко икшывылан пуат. Ожно тынар оксам кӧ пуа ыле!

— Кувай, тый шкеже кузе илет?—йодым мый.

—И—и... мый кызыт пеш сайын илем. Мом шонем—тудым кочкам; ӱят, мӱят, киндат, мелнат уло. Тыгай ласка илышым пушо кугу Сталинлан уло кумыл дене таум ыштем, ынде пиалан улам,—моктана Чачи кувай.

— Кувай, меат пиалан улына вет!

— Пеш пиалан улыда, уныкам-шамыч,— шыргыжалын ласкан пелештыш кувай.

И. Музуров.

Моркинский район, Шалинский сельсовет, Молотов лӱмеш колхоз.

Ме чыланат 7-ше классыш вончышна

Тунемме ий мучкак сай тунемын толмо дене, мыланна испытанийлан ямдылалташ куштылго лие. Испытанийым чыланат сай сдатлышна. Чылаже 6 тунемше отличник да ударник улыт.

Теве Мурзина, Парасаев да Колдырев эре сай тунемыныт, испытанийымат сай да отлично сдатленыт.

Ме чыланат 6 класс гыч икте кодде 7-ше классыш вончышна.

Конаков Иосиф.

Сернурский район, Родионовский НСШ.

ТАУ СТАЛИН ЙОЛТАШЛАН ПИАЛАН ИЛЫШ ПУМЫЖЛАН

Чайковский лӱмеш Йошкар-Ола йоча музыкальный школын ударникше—юный скрипач-шамыч Русов Юрий ден Смолина Эля. Покшелне туныктышо А. А. Афанасьев.

Юный музыкант-шамыч

Революций деч ончыч музыкант, артист-шамычлан йӧсӧ ыле. Нуным нимоланат шотлен огытыл. Шуко тале музыкантше крепостной лийыныт.

Марий йоча - шамычлан гын, моло тыгыде калык дене пырля, рояльым, скрипкам шокташ шоналташат верештын огыл.

Великий Октябрьский революций деч вара гына йоча-шамычлан музыка, живопись да моло искусство дене тунемаш эрык пуалтын.

„Искусство калыкын. Тудо калык коклаш келгын шарлышаш. Тудо калыклан умылмашан лийшаш",—мемнан великий учитель да вождь В. И. Ленин ойлен.

Йошкар-Олаште йоча музыкальный школа уло. Тиде школлан русский композитор П. И. Чайковский лӱмым пумо. Школым почмылан ныл ий велэ гынат, ятыр способный тунемше, ончыкылык музыкант-шамыч улыт.

Швалева Зина, Векшегонова Инесса, Ивановская Лера, Васильева Софья, Колесникова Рима, Чурова Галя да моло отличник, ударник-шамычат инструмент дене сай шоктымо деч посна общеобразовательный предмет - шамыч денат ончылно улыт.

Йоча-шамыч, те музык колышташ гына огыл, шкеак шокташ тунемза. Музыкальный школыш тунемаш пурыза. Музыклан тунемза, культурный музыкант лийза.

П. Н. Никифоров,

П. И. Чайковский лӱмеш музыкальный школын музыкальный частьшым вуйлатыше.

Пиалан йоча-шамыч

Кӧ ожно марий йочам врачлан, музыкантлан, артистлан, ял озанлык специалистлан тунемшым ужын? Иктат уке. Ожно тидын нерген шонышашат уке ыле. Кызыт тыге огыл. Кызыт чыла йочат шке шонымыжым шуктен кертеш. Нунылан республикыштына шӱдӧ дене школа-шамыч, лу дене техникум-шамыч улыт, а школыш кошташ шудымо-шамычышт йоча садлаште модыт, жапым веселан эртарат.

Школьник-шамычын тунемме ийышт пыта, да пионер-шамыч лагерьлашке канаш каят. А мемнан республикыште чылаже 21 пионерский лагерь уло. Районный лагерь-шамыч 1933 ийыште почылташ тӱҥалыныт, 1934 ий гыч „Таир"—республикысе пионерский лагерь пашам ышташ тӱҥале. Тиде жап годсек „Таирыште" 5.000 наре йоча-шамыч каненыт, тений 600 йоча-шамыч канен лектыт. Пӱтынь республика мучко тений пионерский лагерьлаште 4.000 йоча-шамыч лийыт.

Каныме, тунемме деч посна пионер ден тунемше-шамыч пионер пӧртлаште, йоча технический станцийлаште йӧратыме пашаштым ыштат. Пионер пӧрт Йошкар-Олаште да Волжскыште, ДТС-шамыч Йошкар-Олаште, Звениговышто да Козмодемьянскыште улыт. Туштo йоча-шамыч фотографироватлаш, автомобильым, тракторым, мотоциклым виктараш тунемыт, авиамодельым, радиоприемникым ыштат.

Почти кажне школлаште спортивный площадка шамыч улыт.

КУГУ ПАЙРЕМ

Марий республик
мучко тáче,
муро семын,
Йырваш йонга
куанлын
поро кумыл мут:
—Великий Сталин!
Илышнаже чылт уэмын.
Пиал пеледын.
Тоштым сеҥыш
чапле труд.
Лӱшка
Йошкар-Олан уремже
йывырталын,
Кеч кӧм ончал,
Чылан ошкедат
рыҥ тошкал.
Чылан ме таче
кумыл нӧлтын,
мудрый Сталин,
Таум каласена!
Мемнан дек толын
чын рыскал.
Ласкан
мотор волгалтше
кечыйол йымалне
Чыла устаҥын
кушкына,
родной ача!
Пелед саскаҥше
мландына
мемнажын ямле,
Йӧратена ме
тудым
пагален,
ача!
Кугу пайрем.
Шемер марий
алал шомакшым
Ойла,
мура,
лӱшка,
шӱла ласкан,
яжон.
Колта
эн мудрый Сталинлан
саламжым:
—Родной ача!
Мемнам кечаҥдыш
Сталинский закон.

Шадт Булат.

Флаг нӧлталте

Умыр кеҥеж кече. Таир ер шып шинча. Ер серыште пӱнчерла коклаште ош зданий-шамыч коедат—тиде республиканский „Таир" лагерь. Сер вoктене радам дене павильон-шамыч, клуб, медпункт, спортплощадка, футбольный площадка коедыт.

Таче тыште торжественный кече—лагерым почмаш. Эше кок-кум кече ончычак пионер-шамыч лагерьысе площадкым йытыран ӱштыч. Кажне павильонын комнатлаштыже пионер-шамыч шке кидышт дене уборкым ыштат. Кӱварым мушкыт, ӱштыт. Пырдыжлаште портрет, плакат-шамыч кечат.

Линейкыште шып. У трибуна ончылно мланде ӱмбалне сӧрем пӱчкыш-шамыч дене ыштыме вич угылан кугу шӱдыр покшелне кӱкшӧ вичкыж мачта. Мачта тӱҥыштӧ кугу йошкар флаг. Таче тудо нӧлталтын, кеҥеж мучко лагерь ӱмбалне лойген кечаш тӱҥалеш. Трибуна воктен йошкар галстукым сакыше пионерка коштеш. Тудо дежурный. Тудо линейкым орола. Линейка—тиде священный вер, тышке эрдене да кастене чыла лагерь рапорт пуаш погына.

4 часат 15 минут. „Мертвый час" эртен. Ик жап гыч горн йӱк шергылте. Чыла павильонла гыч ик гай пионер-шамыч куржын лектыч. Вич минут гыч лагерь строитлат шогале.

Трибуныштo лагерьын начальникше Тимофей Егорович.

— Лагерь почмылан ямдылаташ!—дежурный командым пуыш.

... Рапорт пуымаш. Лагерьыште 180 пионер ден октябренок-шамыч улыт. Кажныжат галстук дене.

— Флаг нӧлталаш ямдылалташ!—начальник командым пуа. Мачта воктен шогышо пионер флагым рончыш. Чыла пионер-шамыч рыҥ шогалын, салютым пуэн кӱш ончат.

Флаг рончылтын эркын кӱкшӧ мачта вуйыш кӱза. Теве тудо мачта мучашкат шуын шаралтын, мардежыште лойгалташ тӱҥале.

Начальник мутым ойла:
— Пионер-шамыч! Лагерь почылто. Те тӱняште эн пиалан йоча-шамыч улыда. Партий ден правительство да лично Сталин йолташ, тендам, йоча-шамычым, пеш йӧратат. Мемнан эл мучко тӱжем дене мемнан „Таир" гай лагерь-шамыч почмо улыт. Тушто тендан гаяк отличник да ударнын тунемше-шамыч канат.

Флаг нӧлталме. Лагерь почмо!

Анатолий Айзенворт.

Таир, 15 июнь.

